

MEGEMLÉKEZÉS

NYIRKOS ISTVÁN (1933–2013)

1. Nyirkos István sokszínű életműve, tudományos munkássága – noha legfőbb kutatási területeit tekintve elsősorban fennisztkával, dialektológiával, nyelvtörténettel, azon belül is főképpen hangtörténettel foglalkozott – sok szálon kötődik a névkutatáshoz. E szálak némelyikét a szakmunkáiban lehetjük fel, mások inkább a tudományszervezéshez kapcsolódnak, a legerősebbek viszont – Nyirkos tanár úr személyiségéből adódóan – minden kétséget kizáróan magukhoz a névkutató kollégákhoz vezetnek. Megemlékezésemben ezeket a szálakat igyekszem felgöngyöltetni, de mindeközben nem tudom és nem is kívánom megkerülni azt, hogy írásomban a tények szikár (olykor talán ridegnek is tűnő) tárgyyszerű bemutatásán a személyes hangvétel felülkerekedjen.

2. Nyirkos István szakmai érdeklődését a hely- és személynévkutatás számos kérdése felkeltette, és az e tudományterülethez kapcsolódóan megjelent írásai – minthogy azok rendre olyan problémaköröket feszegettek, amelyek addig kevésbé kaptak a szakemberek részéről figyelmet – vagy névelméleti, vagy pedig módszertani szempontból mindmáig fontos, gyakran idézett munkáknak számítanak. Általános névelméleti, kommunikációelméleti megfontolások alapján szentelt például tanulmányt a tulajdonnevek hírértékének (MNYTK. 183. 1989: 290–4), de foglalkoztatta az a sok vitát kiváltó kérdés is, hogy milyen módon oldható meg a tulajdonnevek elhelyezése a hagyományos szófaji kategóriák rendszerében (EKTFTK. 24. 1998: 57–65). A Mező András tiszteletére rendezett emlékkonferencián pedig a hivatalos névadás elméleti kérdéseire fűzött lényeglátó megjegyzéseket (MezőEml. 2010: 103–7). Módszertani szempontokat is bemutatva vázolta fel a kéziratos térképek névtani felhasználhatóságának lehetőségeit, és figyelmeztetett azok sok tekintetben igen problematikus voltára (NytudÉrt. 70. 1970: 89–93). Azt, hogy a szűkebb kutatási témájától valójában távolabb eső névkutatás területén milyen kitűnő problémaérzékenységgel látta meg azokat a vizsgálati terepeket, amelyeken érdemes a kutatóknak elindulniuk, jól mutatja az az írása, amely – a 60 éves Hajdú Mihályt köszöntve – a helynévsűrűség kérdését állítja a középpontba (NÉ. 15. 1993: 244–6): azt a problémakört, amely nemcsak addig, de azóta sem kapott a magyar helynévkutatás képviselőinek részéről érdemi kidolgozást, noha e tanulmány számos jól hasznosítható módszertani alapelvet rögzített, és a téma fontosságára is rámutatott.

Fennisztkai munkássága sajátos elágazásaként olyan névtani publikációk is napvilágot láttak Nyirkos István tollából, amelyek vagy azzal a céllal készültek, hogy a finn névkutatás eredményeiről a hazai szakemberek számára is hírt adjanak (MNYTK. 209. 1997: 491–8), vagy pedig azzal, hogy a finn helynevek sajátosságait a magyar helynevek sajátosságaival egybevevessék. Ez utóbbi munkák azért is különösen tanulságosak, mert a

finn és a magyar nyelv genetikai kapcsolata, rokonsága alapján e nyelvek nyelvtani rendszere minden lényeges vonásában hasonlóan mutatkozik ugyan, a névrendszereik vonatkozásában azonban jelentős eltéréseket is tapasztalhatunk közöttük. Ilyen eltéréseket hozott a felszínre (a hasonlóságok mellett) például az az írás is, amely a finn helynevek morfológiai jellegzetességeit magyar–finn egybevetésben mutatta be (HT. 4. 2009: 9–15). E tanulmányt készítette mintegy elő az az egy évvel korábban megjelent írás, amely a magyar helynevek névalkotásának morfológiai sajátosságait foglalta össze (HT. 3. 2008: 153–63).

A névalkotás ritkának minősített típusai szintén helyet kaptak Nyirkos István névtani írásai között: előbb az alakkeveredés történetéhez fűzött észrevételeket a Benkő Lorándot köszöntő írásában (BenkőEml. 1991: 476–80), jó két évtized múlva pedig a névrövidülés hangszerkezeti és morfológiai típusait jellemezte a magyar helynevekben (HT. 8. 2012: 133–9). (Más területeken – például a hangtörténet kapcsán – is kifejezetten szívesen fordult egyébként olyan kutatási témák felé, amelyekről a hagyományos tudományos vélekedés mint sporadikus jelenségekről szólt: az inetimologikus hangok problematikájának például két önálló monográfiát is szentelt, meggyőző cáfolatát is adva egyúttal a korábbi állásfoglalásoknak.) Nem hiányoznak a helynévi példák az olyan, alapvetően hangtörténeti indíttatású munkáiból sem, mint amilyenek az itt említett monográfiák, illetőleg a Kiss Lajost köszöntő kötetbe írott, a szó eleji hangok eltűnését elemző írása (Kiss Lajos-Eml. 1997: 256–63).

Noha Nyirkos István névtani tematikájú tanulmányai elsősorban a helynevek kérdéseit boncolgatják, olykor a személynévtörténet területére is tett egy-egy rövidke kirándulást. Ennek eredménye például a női keresztnévek családnévi szerepével foglalkozó tanulmánya – Mező András előtti tisztelgésképpen – a Névtani Értesítő hasábjain (NÉ. 21. 1999: 183–8). Olykor névtani tárgyú munkák ismertetésével vette ki a részét a tudományterület műveléséből (mint például a Szabolcs-Szatmár megyei helynevek történeti-etimológiai szótárának ismertetésekor; SzabSz. 8. 1973: 122–5), s e munkái között különösen értékesek azok, amelyek a finn névkutatás eredményeivel igyekeztek megismertetni a magyar szakembereket; vö. pl. MNyj. 43. 2005: 149–53, OU. 5. 2007: 83–8). De az sem állt tőle távol, hogy napilapokban tegyen közzé egy-egy ide kapcsolódó írást (pl. a Hajdú-Bihar megyei dülőnevek sorsáról; Hajdú-bihari Napló, 1974. április 28.).

3. Nyirkos István egyike volt azoknak, akik 2000-ben az uráli névkutatás új nemzetközi folyóirataként útjára indították az *Onomastica Uralica* című sorozatot, amely eleinte tematikus angol nyelvű számokkal, majd önálló rovatszerkezettel rendelkező angol és orosz nyelvű folyóirat formájában jelentkezett. A sorozat ez idáig napvilágot látott kilenc kötetéből egyet önállóan (OU. 2.), kettőt (OU. Plan, OU. 1c) pedig társszerkesztőkkel jegyzett. A nemzetközi együttműködési program indulásáról – szintén társszerzőként – a Névtani Értesítőben is beszámolt (NÉ. 22. 2000: 142–50). A kutatási programnak OTKA-pályázat keretében témavezetője volt.

Noha nem tekintette magát névkutatónak, rendszeresen részt vett névtani konferenciákon, különféle szakmai tanácskozásokon. Az elmúlt évtizedben – amíg az egészsége engedte – ott volt valamennyi helynévtörténeti szemináriumon, ahol nemcsak hozzászólásaival, biztató szavaival segítette a fiatal kollégáit, hanem rendszeresen vállalkozott előadás tartására is. (A fentiekben említett névtani írások némelyikéhez éppen ezek az előadások szolgáltatták az alapot.)

Legfontosabb és legfelelősségteljesebb kötelezettségei egyikének éppen azt tekintette, hogy tagja volt a Fehértói Katalin által 2005 májusában Kiss Lajos emlékére alapított – 40 évnél fiatalabb névkutatóknak odaítélhető – Kiss Lajos-díj kuratóriumának (a díjról l. NÉ. 28. 2006: 201–2).

4. Azt, hogy az emberi kapcsolatok mindennél fontosabbak voltak Nyirkos István számára, az eddig említett munkái is jól mutatják: rendre ott találjuk tisztelgő, baráti hangvételű írásait a névtan jeles szakembereit 60., 70. születésnapjukon köszöntő kötetekben, de olvashatjuk a vesztésüket kiemelő megemlékezéseit a nagy elődök halálára írt nekrológjaiban is. Nemzetközi folyóirat lapjain számolt be többek között Melich János (FUF. 36. 1966–1967: 270–2) és Bárczi Géza (FUF. 42. 1976: 304–8) munkásságáról, illetőleg több fórumon is megemlékezett a debreceni professzor, Kálmán Béla tudományos életművéről (pl. MNy. 94. 1998: 107–8, MNyj. 35. 1998: 7–9).

Nyirkos István szoros és sokszálú szakmai kapcsolatairól tanúskodik a másik oldalról az a köszöntő kötet, amelyet a 70. születésnapjára jelentettek meg kollégái, barátai (MNyj. 41. 2003). A közel 700 oldalas kötetben 89 tanulmányt adtak közre a pályatársak, s közülük közel húszan névtani témát választottak köszöntő írásuk tárgyául. A 80. születésnapján – mindannyiunk őszinte fájdalmára – már nem köszönthetjük...

Nyirkos István az emberi kapcsolatait a mindennapi élet során is nagy gondossággal ápolta: a tanszékre még idősebb korában is naponta bejárt, minden kollégájával szívesen és nagy empátiával beszélgetett, és gyakran meglepett bennünket egy-egy, ma már megszerzhetetlen könyvvel: aligha van olyan fiatal kolléga a debreceni magyar nyelvészeti tanszéken, akinek ne lenne a könyvespolcán legalább egy, Nyirkos tanár úrtól származó, nagy becsben tartott kötet. De ugyanezek az emberi kapcsolatok vezették akkor is, amikor ajánlásokkal segítette a munkatársait, amikor pályázatokat vezetett, vagy amikor a legkülönbözőbb zsűrikben (a diákkörtől kezdve a szépkiejtési versenyekig) vállalt feladatokat. Soha nem lehetett tőle olyat kérni, amit ne tett volna meg örömmel és a legnagyobb szeretettel. A tudományos életpálya szerteágazó szálait elvarrhatja ugyan az idő, ám azok az emberi kapcsolatok, amelyek szálai Nyirkos tanár urat körülölelték, erős kötelékeként a halála után is tovább élnek.

Nyirkos István személyiségének alapvonása volt az, hogy őt „mindig az élet teljessége vonzotta. Ha tanított, nemcsak tanár volt, ha tanulmányt írt, nemcsak tudós kutató volt, hanem mindig teljes ember is. [...] Hallgatóra, kollégáira mindig bőséggel volt ideje: nemcsak a szakmai problémáikat hallgatta meg, és igazította el őket bölcs iránymutatással, hanem minden más gondjukra is érzékenyen reagált” – emelte ki Nyirkos tanár úr legfőbb jellemzőiként gyászbeszédében Hoffmann István. Kedves személyisége, háttartalan humánuma, önzetlen, baráti jótanácsai mindannyiunknak nagyon hiányoznak.

TÓTH VALÉRIA